

Information about authors

Bauyrzhan Yerdembekov – doctor of philology, professor at Shakarim University, Republic of Kazakhstan, Semey, e-mail: erdembekov@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0503-4640>.

Bauyrzhan Salimzhanov* – Master's student at Shakarim University, Educational Program «Training of kazakh language and literature teachers», Republic of Kazakhstan, Semey, e-mail: 001hero@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5922-5582>.

Редакцияға енуі 10.07.2025

Жариялауға қабылданды 26.09.2025

[https://doi.org/10.53360/3080-3861-2025-3\(3\)-11](https://doi.org/10.53360/3080-3861-2025-3(3)-11)

FTAMP: 17.01.11.

Қ.Т. Тулебаева, Ж.Е. Серікқали*

Шәкәрім университеті,

071412, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Глинка к-сі, 20 А

*ORCID: 0009-0006-3198-6361

*e-mail: zhannur_97_97@mail.ru

ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ ТӘРБИЕСІНДЕГІ АҚБЕРЕН ЕЛГЕЗЕК ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ РӨЛІ

Аннотация. Бұл мақалада оқушылардың рухани тәрбиесін қалыптастыруда көркем шығармалардың, атап айтқанда қазіргі қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі Ақберен Елгезек шығармаларының маңызы қарастырылады. Ақынның терең мазмұнды шығармалары арқылы ұлттық құндылықтар, моральдық-этикалық нормалар, адамгершілік пен рухани биіктік мәселелері көркем тілмен жеткізіліп, жас ұрпақтың дүниетанымына, ішкі жан дүниесіне оң әсер ететіні дәлелденеді. Мақалада Елгезек шығармашылығын білім беру үдерісіне тиімді енгізу жолдары, оның тәрбиелік әлеуеті мен оқушылардың рухани дамуына ықпалы жан-жақты талданады. Ақынның «Алабұрту», «Ауылды аңсау», «Тілек» атты өлеңдері мен «Болмаған балалық шақ» повесі негізінде оқушылар бойында туған жерге сүйіспеншілік, ата-анаға құрмет, ар-намыс, адамгершілік және отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастырудың мүмкіндіктері сараланады. Сонымен қатар, көркем шығарманы оқу-тәрбие үдерісінде тиімді пайдалану жолдары ұсынылып, көркем шығарманың тұлға тәрбиесіндегі маңызы айқындалады. Зерттеу нәтижесі Елгезек поэзиясының оқушылардың рухани әлемін байытып, олардың шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал ететінін көрсетті. Бұл бағыт мұғалімдер мен әдіскерлерге де нақты әдістемелік ұсыныстар береді. Сондай-ақ, өлең жолдарындағы терең философиялық тұжырымдар мен заманауи рухани ізденістер жас ұрпақтың өзін-өзі тануына, болмыстық ойлауын қалыптастыруға жол ашады. А.Елгезектің шығармалары – тек эстетикалық ләззат беретін көркем туынды ғана емес, сонымен қатар ұлттық рух пен тарихи жадыны жаңғыртатын тәрбие құралы ретінде де аса құнды.

Кілт сөздер: тәрбие, рухани тәрбие, поэзия, поэзияның рөлі, ұлттық құндылықтар.

Кіріспе

Заманауи жаһандану үдерісі мен ақпараттық қоғамның даму жағдайында жастардың рухани дүниесін байытып, ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру – уақыт талабы. Қазіргі таңда әлеуметте болып жатқан рухани тоқырау, жұтандық, балалар арасындағы қатыгездік, эмпатияның болмауы, адамгершіліктің құлдырауы, бір-біріне жаны ашымау, ұлттық құндылықтарға, дәстүрге, тілге немқұрайды қарауы – білім беру саласында, жүйесінде рухани-адамгершілік тәлім-тәрбиені мықтап қолға алу керек екендігін айшықтай түседі. Ал тәрбиені күшейту үшін не істеуге болады? Қандай амал жасаған дұрыс? Бұл әсіресе мұғалімдер қауымын алаңдататын мәселе. Ешқандай қоғамдық шараға қатысқысы келмейтін, селқос, тәртіпке бағынғысы келмейтін балалардың рухани дүниесіне қайтсе де ықпал ету, шырағын жағу деген ой әрбірі ұстаздың санасында бары рас. Осыған байланысты көркем әдебиет, әсіресе поэзия оқушыларды мектепте тәрбиелеу үшін өте маңызды. Поэзия

– адамдарға терең сезімдер мен өмірлік шындықтарды жеткізу үшін көркем тілді қолданатын өнер. Өскелең ұрпақтың ақыл-ойына, дүниетанымына және жүрегіне әсер ете отырып, ол жеке дамуға және адамгершілік қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді.

Қазақ поэзиясы – ұлттық болмыстың көрінісі, айнасы. Қазіргі таңдағы қазақ поэзиясында өзінің даралығымен көзге түсіп, бестселлерге арналған проза жазған ақын-қаламгер Ақберен Елгезек сол айнаның бірі. Оның шығармашылығы – сұңғыла мазмұнды, пәлсафалық мағынаға ие, адамзат дүниесінің, жанының ішкі-сыртқы иірімдерін зерттейтін соны туындылармен белгілі. Оның шығармаларында ұлттық код, рухани байлық, тарихи жад, тарихи сана, еркіндік, елдік идеясы мен жаһандық көзқарас ұштасып, оқырман қауымды ойға шақырады. Өмірдің мәнін, ұлттық болмыстың маңызын, ар-намыс, рухани гүлдену, әділдік, елдік, бостандық сынды ұғымдарды өскелең ұрпақ А. Елгезек поэзиясы арқылы зерделейді.

Осы мақалада Ақберен Елгезек шығармаларын негізге ала отырып, оқушылардың рухани тәрбиесінде поэзияның маңызын ашып көрсетеміз. Жұмыстың өзектілігі – ұлттық болмысты сақтай отырып, жаһандық көзқарасы қалыптасқан рухани бай тұлға тәрбиелеуде әдебиетті, әсіресе қазіргі поэзияны ұтымды пайдаланудың амалдарын айқындау. Рухани құндылықтарды насихаттау, ұлттық сананы қалыптастыру және жас ұрпақтың ішкі жан дүниесін байыту – бүгінгі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Осы орайда көркем әдебиетті, оның ішінде поэзияны тәрбие құралы ретінде пайдалану өзекті бола түсуде. Ақберен Елгезек шығармаларындағы терең ой, ұлттық болмыс, адамгершілік қағидалар мен рухани ізденістер оқушы санасында өмірлік ұстанымдардың қалыптасуына ықпал ете алады. Мақалада ақын поэзиясының мазмұны мен көркемдік ерекшеліктері талдана отырып, оның тәрбиелік әлеуеті айқындалады. Сондай-ақ бұл зерттеу оқыту процесінде поэзияны тиімді пайдалану жолдарын ұсынып, Ақберен Елгезек шығармалары арқылы рухани-адамгершілік тәрбие берудің әдістемелік негіздерін қарастырады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізін әдебиеттану, педагогика және философия ғылымдарындағы адамның рухани-адамгершілік тәрбиесіне қатысты теориялық тұжырымдар, сондай-ақ қазіргі орта білім беру бағдарламасының мазмұны құрайды. Жұмыстың теориялық бөлігінде көркем әдебиеттің тәрбиелік мүмкіндіктерін ашу мақсатында заманауи ақын Ақберен Елгезектің шығармашылығы зерттеу нысаны ретінде таңдалды. Атап айтқанда, «Көлеңкелер күбірі» және «Көк бөрінің рухы» атты жыр жинақтарына енген өлеңдер мазмұндық және идеялық тұрғыдан талданды. Бұл жерде мазмұндық талдау әдісі қолданылып, өлеңдердегі рухани-адамгершілік құндылықтар, дүниетанымдық идеялар және тәрбиелік әлеует анықталды. Бұл әдіс шығармалар мазмұнын жүйелі саралап, жас ұрпаққа беретін тәрбиелік ықпалын ашуға мүмкіндік берді.

Зерттеудің тәжірибелік бөлімінде Ақберен Елгезек поэзиясының оқушыларға әсерін бағалау мақсатында сауалнама және сырттай бақылау әдістері қолданылды. Сауалнама 8-1 сынып оқушыларына таратылып, оқушылардың поэзияны қабылдау ерекшеліктері, эмоциялық-танымдық әсерлері, рухани құндылықтарға деген көзқарастары зерттелді. Бұл әдіс оқушылардың жеке пікірлері мен қабылдау деңгейін анықтауға көмектесті. Сонымен қатар, әдеби шығармалармен жұмыс барысындағы оқушылардың мінез-құлқы мен эмоционалдық реакцияларын байқау үшін сырттай бақылау әдісі қолданылды. Бұл тәсіл зерттеу нәтижелерін жан-жақты қарастыруға және теориялық тұжырымдарды тәжірибелік деректермен нақтылауға жағдай жасады.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесін қалыптастыру мәселесі аса өзекті болып отыр. Бұл бағытта әдеби шығармалардың, соның ішінде поэзияның тәрбиелік әлеуеті ерекше орын алады. Осыған байланысты отандық педагогика мен әдебиеттану салаларында бірқатар ғылыми еңбектер жазылған. Атап айтқанда, Ж. Қараев, А. Құдайбергенова, Қ. Жаманбаев сынды педагог-ғалымдар шығармашылыққа негізделген білім беру мазмұнының оқушылардың рухани дамуына оң

әсер ететінін атап көрсеткен. Олар оқыту барысында көркем мәтіндерді, соның ішінде өлеңдерді қолдану арқылы тұлғаның дүниетанымын кеңейтуге, сезім мәдениетін қалыптастыруға болатынын негіздейді. Мәселен, А. Құдайбергенова оқушы тұлғасының өзіндік «Менін» дамытуда әдеби шығармалардың эмоциялық және аксиологиялық рөліне ерекше мән береді [1].

Ал поэзияның тәрбиелік рөліне қатысты арнайы зерттеулер жүргізген ғалымдар қатарында Г. Елемесова, Н. Сағындықова, А. Жанпейісова сынды әдебиеттанушылардың еңбектерін атауға болады. Олар поэзияның оқушы бойындағы адамгершілік, отансүйгіштік, мейірімділік, қайырымдылық сияқты сапаларды тәрбиелеудегі маңызын нақты мысалдармен дәлелдейді. Г. Елемесова поэзия арқылы оқушының эстетикалық талғамы мен ұлттық болмысты қабылдау қабілетін дамытуды ұсынады [2].

Сонымен қатар, қазіргі қазақ поэзиясының өкілдері – жастардың рухани сұранысына жауап беретін шығармалар жазу арқылы осы процеске тікелей үлес қосып отыр. Солардың бірі – Ақберен Елгезек. Қазіргі қазақ поэзиясында ауыл тақырыбына арналған шығармалар бірқатар ақындардың назарында болғанымен, бұл мәселе әлі де терең әрі кешенді түрде зерттеуді қажет етеді. Ақберен Елгезектің шығармашылығына қатысты белгілі ақын әрі сыншы Тыныштықбек Әбдікәкімұлының «Калейдоскоп» жыр жинағына жазған «Езу тартып күлген мұң» атты алғы сөзінде ақынның рухани әлемі мен шығармашылық даралығына айрықша назар аударылады. Ол Елгезектің «Ауылды аңсау» атты өлеңін талдай отырып, ақынның туған жерге, ауыл болмысына деген перзенттік махаббатын, ұлттық рух пен танымды терең поэтикалық бейнелер арқылы жеткізе алатын шеберлігін ерекше атап өтеді:

Әнге салса әуілдек ұясында,

Қала түгіл, ғаламға сиясың ба! –

деген жолдарды мысалға ала отырып, автор бұл өлең арқылы қалалықтандыру үдерісінің рухани дағдарысқа алып келу қаупін меңзейді. Ауылыңа, атамекеніңе деген перзенттік ынтықтығыңды өлеңнің екі-ақ жолына дәл осылайша еркін сыйғызып жіберу үшін талантыңның таудай болуы өз алдына, сонымен қатар, сезім сәулелерінен де керемет кесте тоқи алатындай шешендік шеберлігі де аса қажет. Алайда ақынның бұл символизмінен перзенттік ынтызарлықтың самалы ғана есіп тұрған жоқ. Ақбереннің әуілдегі – қи-тезегінің иісінде де қиял маздатарлық қуат бар өз ауылының, өз Туған жерінің қазақы қасиетінің тәңірлік құсы. Оның әуілін естігенде, ақын өзін ғаламға сыймас Құдай Ұлындай күдіретті сезіне тұрып, ұлтының ұлтарағы болуға дайын жанпидалығының жап-жарық мұңын да жанұшыра ыңылдап жібереді! Кемпірқосақтана құлпырған осындай сұрапыл тебіреніске бір түссе, қайырымсыз қоғамда, қатыгез қалада қайрансыз өмір сүріп жатқан дала ақыны ғана түсе алады. Бұл тұста ауылдың тәрбиелік мәні, дәстүр мен руханияттың бастау көзі ретінде орны алдыңғы планға шығады. Зерттеуші пайымынша, қазіргі қоғамда жастардың ауылдан безінуі – болмыстан ажырау мен рухани құлдырауға әкеп соғуы мүмкін, ал Елгезектің шығармалары бұл құбылыстың алдын алуға бағытталған әдеби үн ретінде бағалануы мүмкін [3]. Дегенмен, Ақберен Елгезек шығармашылығының мектеп оқушыларына әсері, оның поэзиясы арқылы рухани тәрбие беру жолдары арнайы ғылыми зерттеу нысаны ретінде аз қарастырылған. Бұл тақырып көбіне әдеби сын аясында қарастырылып, педагогикалық-психологиялық тұрғыдан терең зерделенбегені байқалады. Осы орайда, оның шығармаларын жалпы білім беретін мектептерде тәрбиелік мақсатта тиімді пайдалану жолдарын нақтылап көрсету – қазіргі педагогикалық ғылым алдында тұрған өзекті міндеттердің бірі болып отыр [4]. Бұл мысалды неге алынып отыр? Қазіргі таңда ауылдан безіну, ауыл адамын қарабайыр қылып көрсету тенденциясы қалыптасып бара жатыр. Ол өте қорқынышты жайт. Жұрт жаппай урбанизациялануда. Мұның астарында рухани тоқырау жатыр деуге болады. Адамдар өзінің шыққан тегінен, ортасынан қашады. Ал ауылдан қашу – болмысыңнан қашу. Нағыз тәрбиенің қайнар көзі сол ауылдағы көнелердің көзі, асыл қариялар, бір-бірімен араласатын көршілер, бір жүкті жұмыла көтеретін ағайындар. Осыны оқушы бойына жастайынан сіңіру – әдебиеттің міндеті іспетті [5]. Ал сол әдебиетті оқушы санасын жеткізу

ұстаздардың миссиясы. Ақберен Елгезек осы өлеңі арқылы құдды ауылдан кешірім сұрағандай. «Аунаушы едім қой бағып, кітап оқып»,– дейді. Бұл сөздердің өзінде еңбек тәрбиесі мен қатар ой тәрбиесі айтылып тұрғандай. Соңында ақын адасып бара жатқан адамдардың төбесінде ауыл Үркер жұлдызындай боп тұрғанын жеткізеді. Дәл осы өлеңі арқылы балаларды, жас буынды, жас сананы ауылдан безінбеуге, ауыл ғұрыптарын сыйлауға әбден тәрбиелеуге болады.

Әлбетте ауылдан қанат қағып ұшқан жасөспірім, көкөрімнің алдында қала атты мекен тұрады. Дәл осы тұста олар ата-анадан, ұшқан ұядан жырақ кетіп, еркіндікті сезініп, өздерінің қимыл-әрекеттерін басқаратын ортаға келіп түседі. Ата-ана уайымы одан әрі еселене түседі. Бала оқуға кеттім деп, теріс жолға кетіп қала ма, дұрыс ортаға түспей қала ма деген уайым жейтіні сөзсіз. Сондай сәтте баланың рухани сынбауына, тура жолдан бұрылып, оңғаққа еріп кетпеуіне ықпал ететін бірден бір дүние ол – әдебиет. Мектеп қабырғасынан тәрбиеге бай шығармаларға сусындап өскен баланың адасуы мүмкін емес. Бір ғана Абай шығармалары – үлкен тәрбие мектебі. Қазіргі таңдағы ХХІ ғасыр қазақ әдебиеті де дәл сондай тәрбие бере алуы қажет. Ақберен өлеңдері осы миссияны орындай алып жатқандай. Ол ағалық пейілмен «Сенім» өлеңінде былай дейді:

*Сенім керек –
Үмітімнің шырағы,
Біліп тұрып, білгім келіп тұрады.
Жылдарды емес, табиғаттың әр кезгі,
Мезгілдерін сүргім келіп тұрады.
Қиял керек –
Арманымның бұлағы,
Бақытыма сенгім келіп тұрады.*

Осы өлеңі арқылы ақын сенім, үміт, өмірдің мәні, адамгершілік туралы ойын айқын білдіреді. Сенім білдіру үмітке шырақ екенін аңғартады. Біле тұра білгісі келудің аса маңызын, бір білгенмен тоқтап қалмауға шақырады. Зерттеуші А. Аманжолов қазақ поэзиясының ұлттық сана қалыптастырудағы ықпалын арнайы зерттей келе, өлең жолдарында берілетін идеялар мен ұлттық болмыстың жас ұрпақтың рухани дүниетанымына әсер ететінін нақты мысалдармен көрсетеді. Автор поэзияны жастардың мәдени коды мен тарихи жадын сақтаудың пәрменді құралы ретінде бағалайды.

Туған жер ұғымы қай адамға болсын аса құнды екені мәлім. Ақын Ақберен де осы тақырыпта сөз қозғайды. Оның «Алабұрту» өлеңі оқушылардың рухани тәрбиесінде поэзияның маңызды рөлін нақты көрсететін көрнекті мысалдардың бірі болып табылады. Өз еңбегінде Д. Кара қазақ әдебиетіндегі ауызекі дәстүр мен поэтикалық мәтіндердің ұлттың өзін-өзі тануында, әсіресе оқушы мен жас буын арасында ұлттық сәйкестікті қалыптастыруда шешуші рөл атқаратынын атап өтеді. Ол поэзия арқылы оқушының танымдық, құндылықтық және моральдық бағдарларының қалыптасатынын көрсетеді [7]. Ондай поэзияға мысал Ақберен Елгезек шығармаларынан айқын көрініс табады:

*Атамның алабұртуы,
Ауылды аңсаған күйі,
Жүрегімнің түбінде,
Өшпес ізін қалдырған.*

Бұл жолдарда ақын туған жерге деген махаббат пен сағыныш сезімін терең және нәзік түрде жеткізеді. «Алабұрту» – қазақтың ұлттық музыкалық аспабы, сонымен қатар ол ұлттық мәдениеттің, атадан балаға мирас болып келе жатқан рухани құндылықтардың символы. Осы аспапқа деген сағыныш арқылы ақын ұрпақтарға өз тамырларын ұмытпауға, ұлттық мәдениетке құрметпен қарауға шақырады. Бұл өлең оқушылардың ұлттық санасын қалыптастыруға, олардың туған жерге деген махаббат пен жауапкершілік сезімін оятуға бағытталған. Елгезектің поэзиясы арқылы жас ұрпақ өз елінің мәдениеті мен дәстүрін тереңірек түсініп, рухани дүниесін байытады. Сондықтан «Алабұрту» өлеңі мектепте

рухани-адамгершілік тәрбие беруде тиімді құрал бола алады, себебі ол оқушыларға туған жердің қадір-қасиетін сезінуге және ұлттық құндылықтарды сақтауға ұмтылуға ықпал етеді

Жалпы алғанда ақынның шығармашылығы оқушылардың рухани өсіп, дамуына тікелей әсер ететін бірнеше тетіктері бар. Ең алдымен, оқырманға беретін эмоциялық әсер. Ақынның өлең-жырларындағы ұғымдар, көркем бейнелер, терең мағыналар, мазмұнды толғамдар жасөспірімнің жүрегіне жол тауып, олардың жүрегінде шынайы эмоция тудырады. Келесі бір тетік – санаға түрткі беру. А. Молдабеков пен А. Дүйсенбаева бірлесіп жүргізген зерттеулерінде Қазақстанда рухани-адамгершілік тәрбие беру процесінде әдебиеттің, әсіресе философиялық және ұлттық дүниетанымға құрылған поэзиялық шығармалардың ықпалына баса назар аударады. Олар әдебиет пәнін жай ғана тіл дамыту құралы емес, тұлғаның ішкі әлемін тәрбиелеуші әлеуметтендіру тетігі ретінде қарастырады [8]. Сондай-ақ, Сәрсембаев Қазақстандағы мәдени сәйкестік пен білім беру құндылықтары арасындағы байланысты сипаттай отырып, әдеби шығармалардың оқушыға адамгершілік, ұлттық құндылықтарды дарытудағы ерекше рөлін көрсетеді. Автор бұл процесте мұғалімнің мәтінді таңдау мен түсіндірудегі әдістемелік шеберлігі шешуші мәнге ие екенін атап өтеді [9].

Әдебиетті ұлтты сақтау мен қайта құру құралы ретінде зерттей отырып, оның жас ұрпақтың бойына рухани құндылықтарды сіңірудегі әлеуетін жоғары бағалайды. Олардың пікірінше, қазіргі қазақ поэзиясы – тарихи сананы жаңғыртып, тұлғалық дамуға жол ашатын құрал [10]. Сондықтан Ақберен Елгезек шығармашылығын жасөспірімдер санасын жаңғыртып, тұлғалық дамуларын қалыптастыруға бағытталған құрал ретінде қолдануға болады.

Нәтижелер мен талқылау

Зерттеу барысында Ақберен Елгезек шығармаларының оқушылардың рухани дүниесін байытуға ықпалы зор екені анықталды. Мектеп жасындағы оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беру мақсатында ақынның поэзиялық мәтіндерін оқу, талдау және шығармашылық тұрғыда жұмыс істеу оқушының тұлғалық қасиеттерін дамытудың тиімді құралы бола алатыны тәжірибе жүзінде дәлелденді. Зерттеу барысында оқушылардың рухани-эмоциялық қабылдау деңгейін анықтау мақсатында түрлі көркемдік тәсілдер қолданылды. Соның бірі – отбасылық құндылықтар мен балалық шақ тағдырына арналған «Болмаған балалық шақ» көркем фильмін көру ұйымдастырылды. Көрсетілімге 10-сынып оқушылары (2 қыз, 8 ұл) қатыстырылды. Фильмді тамашалау кезінде оқушылардың эмоциялық реакциялары (көңіл-күйдің өзгеруі, көзге жас алу, үнсіздік, пікір білдірудегі белсенділік) сырттай бақылау арқылы тіркелді. Әсіресе ер балалар тарапынан байқалған жоғары сезімталдық олардың бойындағы жанашырлық, аяушылық сияқты адами құндылықтардың қалыптасып келе жатқанын көрсетеді. Бұл – көркем туындының оқушы санасына әсер ету мүмкіндігінің нақты мысалы ретінде бағаланды. Фантазия аралас болғандықтан, кей жерінде скептицизм танытты. Десе де, фильмнен шыққаннан кейін ерекше әсер алғандары байқалды. Техника мен технология заманында көп кітап оқымайтын жастар мен жасөспірімдер үшін тамаша туындыны экраннан көру таптырмас дүние. Осы фильмнен кейін 3 оқушы кітапты өздері оқығылары келетінін айтты. Осыдан кейін тәжірибе ретінде «Болмаған балалық шақты» кеңінен дәріптеу үшін оқушылар арасында кітап оқу сайысын өткізу жоспарланды. Алайда дәл қазір мектептегі кітапханақорында бұл повесть жоқ. Сол себепті ауыл азаматтары арасынан демеушілер іздестірілуде. Яғни осы кітаптың 50 данасын мектепке сыйлайтын азаматтар іздестірілуде. Жаз айында кітаптар қолға тисе, 2025 жылдың қазан айына сайыс жоспарланып отыр.

Знаменка ЖОББМ КММ мектебінің 9-10 сынып оқушылары арасында Ақберен Елгезектің бірнеше өлеңдері («Мен тірімін», «Жалғыздық» және т.б.) әдебиет сабағы мен сыныптан тыс іс-шаралар аясында қолданылды. Сабақтан кейін жүргізілген сауалнамаға жалпы 34 оқушы қатысты. Сауалнамада 8 сұрақ қамтылып, оқушылардың поэзияға деген қабылдауы, шығармалардағы рухани-философиялық мазмұнға көзқарасы, сондай-ақ шығармашылық тапсырмаларға қатысуы бағаланды.

Сауалнама қорытындысы бойынша:

1. Оқушылардың 65%-ы поэзия арқылы өмірдің мәні, ар-ождан, ұлттық рух сияқты ұғымдарға бұрынғыдан тереңірек үңіле бастағанын көрсетті.

2. 70% оқушы Ақберен Елгезек өлеңдеріндегі философиялық ойлардың өздеріне ой салғанын және ішкі дүниесіне әсер еткенін айтты.

3. Шығармашылық тапсырмалар (эссе жазу, поэтикалық жауап қайтару, пікір білдіру) оқушылардың 50%-ында сыни ойлау қабілетінің дамуына ықпал еткен.

Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқан әдебиет пәні мұғалімдерінің басым бөлігі Ақберен Елгезек шығармаларын сабақ бағдарламасына енгізудің өзектілігін атап өтті. Олар бұл шығармалардың оқушылардың тіл байлығын арттыруға, ұлттық сананы қалыптастыруға және терең ойлауға, пікір айтуға баулу үрдісін қолдауға септігін тигізетінін айтты.

Жүргізілген талдау нәтижелері Ақберен Елгезек шығармаларының рухани-философиялық мазмұнының жасөспірімдердің ішкі жан дүниесін дамытуда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Бұл поэзияның оқушылардың рухани тәрбиесін қалыптастырудағы ықпалын дәлелдейтін маңызды педагогикалық факті болып табылады.

Сауалнамалар бойынша алынған нәтижелерге қарай отырып, мынандай тұжырым шығарылды:

Мектеп бағдарламасында Ақберен Елгезек шығармашылығы оқытылмайды. Бағдарламаға енгізілмеген. Сондықтан ақынның шығармашылығын факультатив сабақ ретінде енгізуге әбден болады. Сондықтан ақынның шығармашылығын факультатив сабақ ретінде енгізуге әбден болады. Бұл оқушыларға қазіргі қазақ поэзиясымен танысуға, рухани-адамгершілік қасиеттерді меңгеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, факультатив сабақтар арқылы Елгезек поэзиясының терең философиялық және эстетикалық мәнін оқушыларға жеткізуге болады. Мұндай қосымша сабақтар оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың ұлттық санасын қалыптастыруға ықпал етеді. Білім беру жүйесінде рухани тәрбие мәселесіне басымдық берілуі тиіс, ал поэзия осы мақсатта тиімді құрал ретінде қарастырылады. Ақынның өлеңдері оқушыларға патриотизмді, адамгершілікті, махаббат пен мейірімділікті сіңіруде маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты Елгезек шығармашылығын мектептің оқу бағдарламасына немесе факультатив сабақтар жүйесіне енгізу білім беру үрдісін байыта түсіп, оқушылардың рухани дамуына нақты үлес қосары сөзсіз. Сол сабақтар арқылы бірқатар жұмыстар жүргіземіз.

1) Мәтінді талдау – өлең мазмұнын талдай отырып, оқушылар ақынның рухани, философиялық ойларын өз бетінше түсінуге тырысады;

2) Пікірталас ұйымдастыру – шығармадан туындайтын сұрақтар төңірегінде пікір айту, дәлел келтіру арқылы оқушы өзін еркін білдіре алады;

3) Шығармашылық тапсырмалар – өлеңге жауап ретінде эссе жазу, өз өлеңін шығару, көркем сурет салу арқылы ішкі әлемін көрсету;

4) Сыныптан тыс іс-шаралар – ақын шығармашылығына арналған әдеби кеш, мәнерлеп оқу сайысы, поэзия сағаты сияқты іс-шаралар оқушылардың әдебиетке қызығушылығын арттырады.

Ақберен Елгезек поэзиясы – жасөспірімдердің дүниетанымын кеңейтетін, адамгершілік пен рухани құндылықтарды санаға сіңіретін ерекше әдеби мұра. Бұл поэзияны жүйелі түрде оқу, мазмұндық және шығармашылық бағытта талдау – оқушыны өзін тануға, өмірге философиялық көзқараспен қарауға жетелейді. Сабақтарда оқушылармен поэзияны байланыстырып жұмыс істеу тұлғаның рухани дамуына қолайлы орта туғызады, ал бұл – тәрбиенің басты мақсаты.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері оқушылардың поэзияға деген қызығушылығының артып, шығармашылық белсенділігінің артқанын көрсетті. Ақынның философиялық ұстанымы жасөспірімдердің ішкі дүниесіне әсер етіп, олардың сыни бағасын, мәнерлілігін, өзіндік қорытынды жасау қабілетін қалыптастырды. Әсіресе, шығармашылықпен айналысқанда оқушылардың поэтикалық жауап беруге, эссе жазуға, тіпті өз өлеңдерін жазуға

талпыныстары олардың эстетикалық сезімталдығының да қалыптасып келе жатқанын дәлелдеді.

Мұғалімдердің тәжірибесіне сүйене отырып, Елгезек поэзиясымен танысу оқушылардың сөздік қорын кеңейтіп, олардың ұлттық сана-сезімін арттырды. Бұл шығармаларды оқу жасөспірімдерді өз өмірлері мен моральдық-рухани принциптері арасында параллельдер жүргізуге, сондай-ақ өз пайымдауларын жасауға үйретті. Мұндай іс-шаралар мектептегі оқу үдерісін ғана емес, сонымен қатар оқушылардың бүкіл тұлғалық өсуін айтарлықтай дәрежеде жақсартады. Сонымен бірге, Ақберен Елгезектің шығармашылығы оқушылардың эмоционалдық интеллектін дамытып, олардың өз сезімдері мен басқалардың эмоцияларын түсіну қабілетін арттырады. Бұл поэзия жасөспірімдерді адамгершілік құндылықтарға деген қызығушылыққа жетелейді, олардың қоғамдағы орнын түсінуге көмектеседі. Елгезек поэзиясының маңыздылығы сондай – ол оқушыларды рухани ізденістерге, шығармашылық ойлауға, өмірлік мәселелерді тереңінен зерттеуге ынталандырады. Сондықтан да, оның шығармаларын оқу-тәрбие процесіне енгізу жас ұрпақтың жан-жақты дамуына септігін тигізеді және олардың болашақта саналы әрі мәдениетті азамат болып қалыптасуына үлкен ықпал жасайды. Ақберен Елгезек поэзиясы – оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесін дамытуда ерекше орын алады. Оның шығармаларындағы көркем образдар, ұлттық мәдениетке тән символдар арқылы жасөспірімдер өз халқының тарихы мен дәстүрін тереңірек түсінеді. Бұл поэзияның тәрбиелік мәні – тек қана әсем сөздерде емес, сонымен бірге өмірлік тәжірибеге, ұлттық құндылықтарға негізделген өмірлік сабақтарда жатыр. Зерттеу барысында мектеп мұғалімдері Ряшева Меруерт Думанбековна және Исабекова Альмира Кабдулкаримовнаның пікірлері алынды. Олар Ақберен Елгезектің өлеңдерін талдаудың оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға, өз пікірін ашық жеткізуге және әдеби шығармаларды терең түсінуге ықпал ететінін атап өтті.

Поэзия арқылы жас ұрпақтың рухани әлемі байып, ішкі мәдениеті мен эстетикалық талғамы қалыптасады. Ақынның шығармалары оқушылардың өмірге деген көзқарасын кеңейтеді, оларды адамгершілікке, махаббатқа және құрметке баулиды. Осы себепті, Ақберен Елгезектің поэзиясын оқу-тәрбие процесінде жүйелі түрде қолдану – рухани жаңғырудың маңызды факторы болып табылады.

Қорытынды

Қазіргі заманда оқушылардың рухани дүниесін байыту, олардың ішкі жан дүниесіне әсер ету, адамгершілік пен ұлттық құндылықтарды бойына сіңіру – білім мен тәрбиенің маңызды мақсатына айналып отыр. Бұл ретте поэзияның, әсіресе терең мазмұнды, ұлттық әрі рухани мәні зор қазіргі ақындар шығармашылығының орны ерекше. Ақберен Елгезек поэзиясы – осындай мазмұн мен мәнге ие, тәрбиелік қуаты мол рухани құндылық.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Елгезек шығармалары оқушылардың дүниетанымына, ұлттық санасына, адамгершілік ұстанымдарына оң ықпал ете алады. Оның поэзиясы арқылы жасөспірімдер тек көркем сөз әлемімен ғана емес, рухани ізденіс, ұлттық сана, өмір мен өлім, жалғыздық пен ар-намыс, болмыс пен уақыт секілді терең ұғымдармен бетпе-бет келеді. Бұл – олардың өзін-өзі тануына, ішкі жан дүниесін тәрбиелеуге бастайтын үлкен қадам.

Сондай-ақ, зерттеу барысында поэзияны оқытуда шығармашылық тәсілдер мен оқушыны орталыққа қоятын әдістерді пайдалану нәтижелі болатыны анықталды. Ақын шығармаларын әдебиет сабағында жүйелі қолдану, оларды сыныптан тыс тәрбиелік іс-шараларда пайдалану – оқушының рухани әлемін қалыптастыруда тиімді құрал бола алады.

Өлең оқу барысында оқушылардың ой-өрісі жанданып, ой-өрісі кеңейіп, поэзияға жауап беруге арналған пікірталас, эссе, шығармашылық тапсырмалар сияқты жұмыстар эстетикалық сезімін шыңдайды.

Сонымен қатар, Елгезек поэзиясының тәрбиелік мәні жеке тұлғаның рухани жетілуінде ғана емес, ұжымдық құндылықтарды, жолдастықты, ұлттық болмысты бойына сіңіреді. Ақынның айтуынша, жас ұрпақ Отанға деген сүйіспеншілікке, ата дәстүріне құрметпен қарауға,

қазіргі қоғамдағы адами құндылықтарды сақтау қажеттілігіне үйренеді. Демек, поэзияны оқу-тәрбие үрдісінде пайдалану мүмкіндігі ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеуде, ұлттық болмыс пен рухани иммунитетті нығайтудағы басты оңды аспектілердің бірі болып табылады.

Ақберен Елгезек поэзиясын рухани тәрбие құралы ретінде оқу үдерісіне енгізу – оқушыны терең ойлауға, өзін тануға, ұлттық рухты сіңіруге тәрбиелеудің заманауи әрі әсерлі жолы деп айтуға толық негіз бар. Бұл поэзия оқушылардың санасында рухани құндылықтарды орнықтырып, олардың моральдық-этикалық қағидаларын қалыптастыруға ықпал етеді. Елгезектің шығармалары арқылы жас ұрпақ өмірдің мәні мен маңызын, адамгершілік пен адалдықты түсінуді үйренеді, сондай-ақ қиындықтарға төтеп беруге, өмірлік ұстанымдарын нығайтуға дайындалады. Сонымен бірге, ақын поэзиясы ұлттық тарих пен мәдениетті тану, патриоттық сезімдерді ояту секілді маңызды тәрбиелік міндеттерді орындауда тиімді құрал болып табылады.

Білім беру жүйесінде поэзияны осылайша пайдалану оқушылардың интеллектуалдық және рухани дамуын үйлестіреді, олардың эстетикалық талғамын арттырады. Ақберен Елгезек шығармаларын оқу арқылы жастар өздерінің ұлттық тамырларына тереңірек үңіліп, мәдени мұраны құрметтеуді үйренеді. Қорыта келе, Елгезек поэзиясын білім беру үрдісіне кеңінен енгізу – болашақ ұрпақтың жан-жақты дамуына, рухани жаңғыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады. Бұл бағыттағы жұмыстар қазақ қоғамының дамуына және ұлттық құндылықтарды сақтауға зор үлес қосады.

Әдебиеттер

1. Қараев Ж., Құдайбергенова А., Жаманбаев Қ. Шығармашылыққа негізделген білім беру мазмұнының оқушылардың рухани дамуына ықпалы // Педагогика және психология мәселелері. – 2019. – №3. – Б. 45-52.
2. Құдайбергенова А. Оқушы тұлғасының өзіндік «Менін» дамытудағы әдеби шығармалардың эмоциялық және аксиологиялық рөлі // Білім беру ғылыми-зерттеу журналы. – 2020. – №1. – Б. 30-38.
3. Әбдікәкімұлы Т. «Калейдоскоп» жыр жинағына алғысөз – «Езу тартып күлген мұң» // Қазақ әдебиеті. – 2018. – №7. – Б. 10-15.
4. Елемесова Г. Ауылды аңсау және поэзияның тәрбиелік мәні // Руханият және ұлттық болмыс. – 2021. – №2. – Б. 22-28.
5. Елгезек А. Көлеңкелер күбірі. – Астана: Фолиант, 2009. – 152 б.
6. Amanzholov A. The influence of Kazakh poetry on the formation of national consciousness // Journal of Eurasian Studies. – 2015. – Vol. 6. – №3. – P. 210-218.
7. Kara D. Kazakh literature and oral tradition: The role of poetry in shaping national identity // Central Asian Survey. – 2011. – Vol. 30. – №4. – P. 479-494.
8. Moldabekov A., Duisenbayeva A. Spiritual and moral education in Kazakhstan: The role of literature // Philosophy & Culture. – 2018. – Vol. 42. – №9. – P. 163-172.
9. Sarsembayev M. Cultural identity and educational values in Kazakhstan // International Journal of Educational Development. – 2003. – Vol. 23. – №5. – P. 555-572.
10. Yesdauletova A., Yesdauletov A. Nation-building and literature in Kazakhstan: Preserving cultural values // Nationalities Papers. – 2014. – Vol. 42. – №3. – P. 472-489.

References

1. Karaev Zh., Kudaibergenova A., Zhamanbaev K. Shygarmashylyqqa negizdelgen bilim беру mazmunynyn okushylardyn ruhani damuyna yqpaly [Impact of creative-based educational content on students' spiritual development] // Pedagogika zhane psikhologiya. – 2019. – №3. – P. 45-52. (in Kazakh)
2. Kudaibergenova A. Okushy tulgasyryn ozindik «Menin» damytudagy adebi shygarmalardyn emotciyalyk zhane aksiologiyalyk roli [The emotional and axiological role of literary works in developing the student's «self»] // Bilim беру gylymi-zertteu zhurnaly. – 2020. – №1. – P. 30-38. (in Kazakh)

3. Abdikakimuly T. «Kaleidoscope» zhyr jınaғына algysoz – «Ezu tartyp kulgen mun» [Preface to the poetry collection «Kaleidoscope» – «Smiling sorrow»] // Qazaq adabietі [Kazakh Literature]. – 2018. – №7. – P. 10-15. (in Kazakh)
4. Elmesova G. Auyldy ansau zhane poeziyanin tarbieilik mani [Longing for the village and the educational value of poetry] // Ruhaniyat zhane ultlyk bolmys. – 2021. – №2. – P. 22-28. (in Kazakh)
5. Elgezek A. Kolenkeler kubiri [Whispers of shadows]. – Astana: Foliant, 2009. – 152 p. (in Kazakh)
6. Amanzholov A. The influence of Kazakh poetry on the formation of national consciousness // Journal of Eurasian Studies. – 2015. – Vol. 6. – №3. – P. 210-218.
7. Kara D. Kazakh literature and oral tradition: The role of poetry in shaping national identity // Central Asian Survey. – 2011. – Vol. 30. – №4. – P. 479-494.
8. Moldabekov A., Duisenbayeva A. Spiritual and moral education in Kazakhstan: The role of literature // Philosophy & Culture. – 2018. – Vol. 42. – №9. – P. 163-172.
9. Sarsembayev M. Cultural identity and educational values in Kazakhstan // International Journal of Educational Development. – 2003. – Vol. 23. – №5. – P. 555-572.
10. Yesdauletova A., Yesdauletov A. Nation-building and literature in Kazakhstan: Preserving cultural values // Nationalities Papers. – 2014. – Vol. 42. – №3. – P. 472-489.

К.Т. Тулебаева, Ж.Е. Серікқали*

Шәкәрім университет,
071412, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Глинки, 20 А

*ORCID: 0009-0006-3198-6361

*e-mail: zhannur_97_97@mail.ru

РОЛЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АКБЕРЕНА ЕЛГЕЗЕКА В ДУХОВНОМ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается значение художественных произведений в формировании духовного воспитания учащихся, в частности произведений выдающегося представителя современной казахской литературы Акберена Елгезека. Через глубоко содержательные произведения поэта художественным языком передаются национальные ценности, морально-этические нормы, вопросы нравственности и духовного возвышения, доказываются положительное влияние на мировоззрение, внутреннее состояние молодого поколения. В статье всесторонне проанализированы пути эффективного внедрения творчества Елгезека в образовательный процесс, его воспитательный потенциал и влияние на духовное развитие учащихся. На основе стихов поэта «Алабұрту», «Ауылды аңсау», «Тілек» и повести «Болмаған балалық шақ» дифференцируются возможности формирования у учащихся любви к родной земле, уважения к родителям, чести, нравственности и патриотизма. Кроме того, предложены способы эффективного использования художественного произведения в учебно-воспитательном процессе, определено значение художественного произведения в воспитании личности. Результаты исследования показали, что поэзия Елгезека обогащает духовный мир учащихся и способствует развитию их творческих умений. Данное направление дает конкретные методические рекомендации как учителям, так и методистам. Также глубокие философские выводы и современные духовные поиски в стихах открывают путь к самосознанию подрастающего поколения, формированию бытового мышления. Произведения А.Елгезека – не только художественное произведение, доставляющее эстетическое удовольствие, но и как средство воспитания, воспроизводящее национальный дух и историческую память.

Ключевые слова: воспитание, духовное воспитание, поэзия, роль поэзии, национальные ценности.

К.Т. Tulebayeva, Zh.E. Serikkali*

Shakarim University,
071412, Republic of Kazakhstan, Semey, 20 A Glinka str.

*ORCID: 0009-0006-3198-6361

*e-mail: zhannur_97_97@mail.ru

THE ROLE OF AKBEREN JELGEZEK'S WORKS IN THE SPIRITUAL EDUCATION OF STUDENTS

Abstract. This article explores the importance of poetry in shaping students' spiritual and moral development, with a particular focus on the works of one of the prominent representatives of contemporary Kazakh poetry – Akberen Elgezek. The poet's profound and meaningful poems convey national values, moral and ethical norms, and themes of human dignity and spiritual elevation through artistic language, positively influencing the worldview and inner world of the younger generation. The article analyzes effective ways of integrating Elgezek's poetry into the educational process, its educational potential, and its impact on students' spiritual growth. Through the analysis of poems such as «*Alaburtu*», «*Longing for the Village*», and «*Wish*», the article examines how poetry can foster love for the homeland, respect for parents, honor, morality, and patriotism among students. Practical methods for incorporating poetry into the teaching and educational process are proposed, emphasizing the role of literary works in character formation. The research findings show that Elgezek's poetry enriches students' spiritual world and contributes to the development of their creative thinking. This approach also provides specific methodological recommendations for teachers and educators. The poet's deep philosophical reflections and spiritual inquiries help young people engage in self-discovery and develop existential thinking. Elgezek's poetry is not only a source of aesthetic pleasure but also a powerful tool for instilling national spirit and reviving historical memory.

Keywords: upbringing, spiritual education, poetry, the role of poetry, national values.

Авторлар туралы мәлімет

Түлебаева Құралай Токтарқызы – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Әлихан Бөкейхан университеті» ББМ, Қазақстан Республикасы, Семей, e-mail: tulebaeva82@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1636-8822>.

Серікқали Жаннұр Ерболқызы* – Шәкәрім университеті «Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау» ББ магистранты, Қазақстан Республикасы, Семей, e-mail: zhannur_97_97@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3198-6361>.

Сведения об авторах

Түлебаева Куралай Токтаровна – кандидат филологических наук, доцент университет имени Алихана Бөкейхана, Республика Казахстан, Семей, e-mail: tulebaeva82@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1636-8822>.

Серікқали Жаннұр Ерболқызы* – магистрант по образовательной программе «Подготовка учителей казахского языка и литературы» Шәкәрім университет, Республика Казахстан, Семей, e-mail: zhannur_97_97@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3198-6361>.

Information about authors

Kuralay Tulebayeva – candidate of philological sciences, associate professor at Alikhan Bokeikhan University, Republic of Kazakhstan, Semey, e-mail: tulebaeva82@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1636-8822>.

Zhannur Serikkali* – master's student at Shakarim University, Educational program «Training of kazakh language and literature teachers», Republic of Kazakhstan, Semey, e-mail: zhannur_97_97@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3198-6361>.

Редакцияға енуі 25.07.2025

Өңдеуден кейін түсуі 18.09.2025

Жариялауға қабылданды 26.09.2025